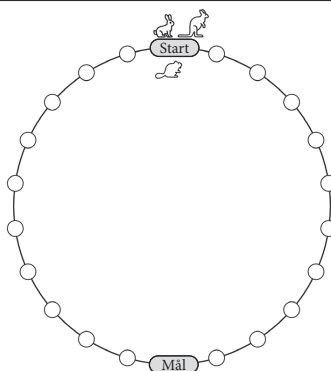

Få – färre – först

I årets Kängurutävling fanns ett problem i tävlingsklassen Benjamin som gav upphov till en del språkligt huvudbry och flera mail till oss på NCM. Här är problemet:

- 9 En hare, en bäver och en känguru tävlar. Alla börjar på Start-punkten och hoppar samtidigt medurs runt cirkeln. Vinnare är den eller de som efter färst antal hopp landar på Mål-punkten. Bävren hoppar ett steg i taget runt cirkeln. Haren hoppar två steg i taget runt cirkeln. Kängurun hoppar tre steg i taget runt cirkeln. Vem eller vilka vinner tävlingen?

- A: bävern B: haren C: kängurun
D: kängurun och haren E: kängurun och bävern

Matematiken i problemet handlar om multiplar och delbarhet. Mål är placerat 11 steg från start och precis på banans mitt, vilket betyder att man är tillbaka på start efter 22 steg. Fortsätter man runt kan målet nås efter 33, 55, 77 eller 99 steg. Bävren hoppar ett steg i taget och kommer till Mål efter 11 hopp. Kängurun hoppar tre steg i taget och har efter 11 hopp rört sig 33 steg framåt och därmed också hamnat på Mål. Haren hoppar två steg i taget och kommer aldrig att hamna på Mål eftersom det är alltid är ett udda antal steg dit.

Det vi fick frågor om var inte matematiken i problemet utan ordet *färst* i meningen "Vinnaren är den eller de som efter färst antal hopp landar på Mål-punkten". Det verkar som om ordet *färst* var obekant och i flera av mailen trodde man att vi skrivit fel och att det borde stå "flest antal hopp". Rent matematiskt spelar det just i detta fallet inte så stor roll eftersom både kängurun och bävern når mål efter precis 11 hopp (men de kan också nå dit efter många fler hopp), och haren kommer aldrig att landa där. Men hur är det egentligen med ordet *färst*?

Färst i SAOL 2006

Sedan 2006 står ordet *färst* med i Svenska Akademiens Ordlista, SAOL. Det finns belagt sedan 1800-talet men har inte tidigare varit del av det officiella skriftspråket. Idag står det så här i SAOL:

få adjektiv; komp. **färre**, superl. **färst** • i ringa antal

Jämföra antal

Ord för antal är viktiga i jämförelser. Man kan exempelvis ha få elever närvarande på en mattelektion som ligger sist på fredagen. Ett sådant uttalande innebär att det skulle ha varit fler elever på lektionen. Få är alltid relativt något.

”Få böcker i hyllan” kan vara två eller två hundra böcker, helt beroende på hur många böcker du förväntade dig och hur mycket hyllplats det finns. I mitt arbetsrum har jag få böcker i hyllan eftersom det mesta av hyllplatsen tas upp av pärmar och mapper. Där finns bara två böcker: SAOL och Svensk grammatik. På biblioteket finns det två hundra böcker i hyllan, men det är få böcker jämfört med för tio år sedan eftersom alla böcker som även finns digitalt nu har plockats bort och lagts i lager.

Börjar vi jämföra antal elever som väljer aktiviteter på friluftsdagen kan utslaget bli att flest väljer simhallen, färre väljer löpning i skogen och först väljer fäktning. Även om *tal* kan vara *mindre* eller *större* är det inte passande ord när det gäller diskreta objekt: ”mindre elever valde löpning” betyder inte samma sak som ”färre elever valde löpning”. Med hjälp av ordet först kan vi uttrycka extremfallet: *först* valde fäktning betyder att *minst antal* elever valde fäktning, men det kan mycket väl ha varit de största eleverna.

Antal eller andel

Språkligt gör vi skillnad mellan antal och andel. Antal är diskreta objekt medan andel är del av helhet. Exempelvis kan man erhålla en liten eller mindre andel av en [stor] kaka, och någon stackare får den minsta andelen. Men om det är en påse småkakor kan man erhålla få eller färre kakor, eller först av alla. Detsamma gäller orden mer och fler respektive mest och flest.

Antal eller mängd

Samma språkliga skillnad görs mellan antal och mängd. Talar vi om en kontinuerlig mängd används ord som lite, mindre, minst, mycket, mer och mest, men talar vi om diskreta objekt använder vi få, färre, först, många, fler och flest. Ibland är det svårt att veta om det som beskrivs är kontinuerligt eller diskret. Ett otydligt exempel är pengar. För en vuxen är pengar liktydigt med det värde som pengarna har, men för ett barn kan pengar betyda konkreta mynt och sedlar. En femkrona är *mer pengar* än fyra enkronor, men fyra enkronor är *fler pengar* än en femkrona. I det snart helt digitala samhället har även den med mycket pengar inga pengar.

Tal

När vi rör oss med abstrakta tal behöver vi inte göra åtskillnad mellan kontinuerliga och diskreta tal. För att jämföra tal använder vi orden litet, mindre och minst respektive stor, större och störst eller lågt, lägre och lägst respektive högt, högre och högst. Är det viktigt att klargöra vilken talmängd som anses uttrycks detta separerat med speciella symboler:

N Z Q R C

Flest skriver få, men fler skriver färre än färst

Rubriken berättar om sökstatistiken för dessa ord på Google den 7 juni 2023:

Få	550 000 000
Fler	186 000 000
Flest	23 300 000
Färre	47 800 000
Färst	27 000

En förklaring till att ordet få är så vanligt är givetvis att det även är ett verb och därför har andra betydelser än adjektivet som innebär ”i ringa antal”. Men varför förekommer flest nästan 1000 gånger så ofta som färst?

Färst fyller en lucka

Språkvårdaren Monica Äikäs skriver om ordet färst på sin webbsida 2017 (www.sprakbruk.fi). Där svarar hon på frågan om man kan använda superlativformen *färst* av adjektivet *få*?

Svaret är numera ja. Adjektivet *få* har tidigare saknat superlativform i Svenska Akademiens ordlista, men i den nyaste upplagan är böjningsmönstret fullständigt: få, *färre*, färst. Formen *färst* finns i dialekter och har funnits i äldre svenska, men den har inte använts i modern standardsvenska. Nu verkar den snabbt bli vanligare åtminstone i talspråket. Det har alltså funnits en lucka i det ”officiella” böjningsmönstret för adjektivet *få*. Luckan har fyllts med en regelbunden form som är parallell med former som *värst* och *störst*.

Det finns många andra ord som har liknande luckor i böjningsmönstren utan att det skapar några större problem. Adjektivet liten kan till exempel inte böjas i plural, i stället används ett annat ord: små. Små har i sin tur komparativformen smärre, men saknar superlativform: små, smärre ...? Adjektiven liten och många saknar både komparativ- och superlativform. I stället används orden mindre och minst respektive fler och flest. En böjning där saknade former av ett ord ersätts med motsvarande former av ett ord av en annan ordstam kallas *suppletiv böjning*.

Förr behövde man använda en komplex suppletiv böjning av få där superlativformen utgörs av två ord: få, färre, minst antal. Den lucka i språket som utgjordes av avsaknaden av superlativ för ordet få har skapat svårigheter med att jämföra antal. Idag kan vi därför glädjas åt att kunna säga och skriva: få, färre, färst.

